

UDK: 71:911.53
Оригинални научни рад
DOI: 10.2298/GSF1614257V

КУЛТУРНИ ПРЕДЕО: ОД ЗАШТИЋЕНЕ ВРЕДНОСТИ ДО ПЛАНСКОГ КОНЦЕПТА

др Невена Васиљевић, доцент, Универзитет у Београду – Шумарски факултет (nevenavasiljevic@sfb.bg.ac.rs)
др Борис Радић, доцент, Универзитет у Београду – Шумарски факултет

Извод: Тумачење појма *културни предео*, као и тумачење општег појма предео, зависи од контекста у ком се процес одвија. Као појавна антитеза природном пределу, а као терминолошка одредница просторне и временске интеракције природе и човека, културни предео се концептуализује у оквирима научних области које се баве истраживањем вредности у простору. Прикупљена и анализирана искуства показују да традиционално дихотоман истраживачки приступ дефинисању вредности у пределу (природни vs. културни предели), као и аспект њихове заштите, еволуира у холистички-гешталтни приступ који је почетком XXI века промовисан и Европском конвенцијом о пределима. У савременој теорији и пракси планирања и заштите простора, концепт културног предела се појављује као холистички, мултидимензионалан и мултифункционалан ентитет, који у времену глобализације треба сачувати и развијати у складу с његовим регионалним и локалним идентитетом (карактером). Поставља се питање: какав методолошки приступ треба применити приликом утврђивања вредности у процесу планирања и заштите простора? **Циљ рада** је да се прикаже еволуција приступа вредностима у пределу од редукционистичког до холистичког-проблемски оријентисаног трансдисциплинарног истраживања које омогућава одговарајућу процену потенцијала културног предела и његову примену у оквирима планског концепта. У исто време, циљ је да се прикаже концептуализација културног предела у условима институционалне заштите природног и културног наслеђа, али и планирања простора у Србији. **Сврха рада** је да се укаже на могућност реализације правних инструмената Просторног плана Републике Србије у којима се дефинише обавеза утврђивања карактера предела у планском концепту у просторним и урбанистичким плановима, као и приликом ревалоризације вредности постојећих културних предела. **Предмет рада** је теоријски концепт културног предела као и карактер културног предела Тршић-Троноша. Вредност карактера предела је интерпретирана и метрички изражена за потребе израде Студије заштите Предела изузетних одлика Тршић-Троноша – културни предео. Приказана је могућност примене методе карактеризације предела у процесу израде планског концепта.

Кључне речи: предео, културни предео, заштићени предео, плански концепт

УВОД

Савременом употребом термина предео интегришемо екстремно различите феномене. Одговори на питања – *шта је вредноснй предела и како се односиши према њој*, зависе од

парадигме која је постављена као полазна тачка различитим наукама, техничким или уметничким дисциплинама, планирању и заштити простора (Vasiljević, 2012).

Од друге половине XIX века постоје иницијативе за институционалном заштитом простора изузетних вредности. У начелу постоји дихотоман однос према вредностима који формира два супротстављена дискурса: природни vs. културни предели. Овакав приступ и даље опстаје у академским истраживањима, али и у пракси планирања и заштите простора, како у свету тако и у Србији (*Vasiljević, 2009; Živković, Vasiljević, 2010; Vasiljević, 2012*). У савременом свету, постојање природних предела је део академских расправа које има све мање упоришта у реалном простору.

Под утицајем процеса глобализације и напуштања традиционалног односа према простору, настају промене које, у савременим пределима, представљају претњу која доводи до стварања хомогене структуре, односно до смањеног диверзитета.

Разматрање последица дихотомног односа, којим је обележен традиционалан редуccionистички приступ вредностима предела у XX веку (природни vs. културни, урбани vs. рурални, изузетни vs. свакодневни предели), почетком XXI века резултирало је дефиницијом: *Њредео је област, онако како је види сјановништво, чији је карактер резултат акција и интеракција њриродних и/или културних фактора (Council of Europe, 2000)*. Предео се посматра као целокупна територија чија се вредност интерпретира кроз јединствене карактере, који настају као резултат комплекса акција и интеракција, а манифестује се кроз историјски легат и савремену динамику. Холистички принцип дефинише однос према пределима који није ограничен на његове културне или природне елементе: предео је целина, структурно јединство свих елемената и њихових међусобних односа (*Vasiljević, 2012*).

У планирању просторног развоја, плански концепт представља синтетизовану форму која кроз речи и слике даје представу постојеће и жељене организације простора (*Waterhout, 2008 ѡрема Zonnoveld, 2007*). Представљање синтетизоване форме кроз карактер предела, који у форми описа и визуелизације временске (историјске) динамике промене структуре предела, даје представу постојеће и жељене организације елемената унутар предеоног обрасца.

Редуccionистички приступ утврђивању вредности предела, као и њихова институционална заштита у Републици Србији, још увек је у домену заштите изузетних вредности која је дефинисана Законом о заштити природе. Ратификован документ Европске конвенције о пределу 2011. године био је предуслов за примену холистичке концептуализације предела, односно дефинисања карактера предела као интегралне вредности, у Просторном плану Републике Србије 2020 (*ППРС 2020*).

Постојећа методологија израде стручних основа за заштиту природног добра, која се примењује и у Заводу за заштиту природе Србије, не обухвата истраживање карактера предела као интегралне вредности. У Студији заштите Предела изузетних одлика Тршић-Троноша – културни предео (*Cvijić et al., 2014*) примењена је прва фаза карактеризације предела у циљу ревалоризације вредности у складу са правним мерама за имплементацију ППРС 2020. Иако је примена ове методе била условљена постојећом документационом основом, без могућности додатних истраживања која нису планирана пројектним задатком израде Студије о заштити Предела изузетних одлика Тршић-Троноша – културни предео, резултати су довољно илустративни и дају представу о постојећој, а делимично и о „жељеној“, организацији елемената унутар предеоног обрасца који формира његов карактер.

Идеја аутора овог рада је да кроз еволуцију теоријског концепта културног предела прикажу карактер предела као интегралну (јединствену) природну и културну вредност, односно карактеризацију предела као методу којом је могуће утврдити вредности и потенцијале предела за развој и заштиту, што је чини употребљивом у процесу израде концепта планских докумената.

МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДЕ РАДА

Истраживање теоријског концепта културног предела је засновано на проналажењу општег у посебном, односно, тражењу и проналажењу елемената општег сазнања о пределу у концепту културног предела. Ово истраживање

се заснива на анализи, систематизацији и класификацији истраживања вредности предела из области хуманистичких и природних наука. У исто време, анализиран је правни односно институционални однос према вредностима, односно аспект заштите предела кроз различите периоде: од редукционизма до холизма. Посебна пажња је посвећена анализи радова и докумената у којима се аутори баве савременом концептуализацијом предела у контексту просторног развоја међу којима посебно место заузима Европска конвенција о пределима.

У другом делу истраживања примењене су правне смернице ППРС 2020 у којима се, у првој фази имплементације плана, предлаже израда Студије о пределима на пилот подручјима која имају статус заштићених природних и културних добара. Циљ примене методе карактеризације предела је да се утврди карактер на основу ког се дефинишу вредности. Карактер предела је доследна и јасна шема предеоних елемената која предео чини другачијим и препознатљивим. Посебна комбинација рељефа, вегетације, начина коришћења земљишта, шеме поља и насеља ствара различите предеоне обрасце у пределу дајући му посебан идентитет, односно карактер (Vasiljević, 2012 *према* Swanwick, 2002; Selman, 2006; Van Eetvelde, Antrop, 2007; Vasiljević 2009). Процена карактера предела је метода која се користи у савременој светској пракси заштите и планирања предела. Карактеризација предела подразумева класификацију и опис предела, са циљем да се издвоје типови предела и њихови варијетети који се разликују по свом карактеру¹. Процена предела се базира на принципима квалитета (стабилности и осетљивости), вредности и статуса предела са циљем доношења одлука о будућем развоју предела (Cvejić et al., 2008, Vasiljević et al., 2014). У намери да

1 Метода утврђивања и процене вредности предела која је примењена у овој Студији великим делом је заснована на техникама и критеријумима за утврђивање капацитета и осетљивости предела које су део Упутства за процену карактера предела Енглеске и Шкотске из 2002. године (Landscape Character Assessment - Guidance for England and Scotland, The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage, Department of Landscape University of Sheffield and Land Use Consultants, 2002)

процесу израде планова приближе резултате карактеризације предела, Бочикиљеа и Ахерна (*Botequilha Leitão, Ahern, 2002*) су показали да се информације о предеоном обрасцу, поједностављено, могу представити кроз две основне компоненте: *композицију* и *конфигурацију*. Обележја композиције говоре о предеоним карактеристикама као што су пропорција, „богатство“, уједначеност или доминација, диверзитет предеоних елемената, а конфигурација предела се бави њиховом обликом, геометријом и просторном дистрибуцијом (*Botequilha Leitão, Ahern, 2002; Vasiljević, 2009, 2012; Vasiljević et al., 2014*).

Подручје истраживања обухвата површину од 1368 ha и простира се у границама заштићеног природног добра - меморијалног природног споменика “Тршић-Троноша” које на северу обухвата део села Тршић, са централном зоном родне куће Вука Караџића, и јужно окружење манастира Троноша са подручјем села Прњавор. Реон села Тршић и манастира Троноша прво је заштићено природно добро које кроз поступак ревалоризације треба да добије статус заштите – Културни предео изузетних одлика.

У односу на доступну информациону основу и потребе израде Студије заштите Предела изузетних одлика Тршић-Троноша – културни предео, методом карактеризације утврђени су типови карактера предела². Анализа издвојених типова предела је метрички интерпретирана кроз параметре *композиције* и *конфигурације* структуре предела. Параметри композиције су дефинисани у односу на вредност диверзитета предела, односно хетерогеност структуре; (*NumP* – број предеоних елемената [1] и *PSSD* – стандардна девијација површина предеоних елемената [2]), а параметри конфигурације у односу на специфичне и јединствене облике предеоних елемената (*TE* – дужина ивица предеоних елемената [3]).

2 Практичне технике за утврђивање типова карактера предела на територији Предела изузетних одлика Тршић-Троноша – културни предео засноване су на техници ГИС-а. Коришћена је техника преклапања различитих аналогних и дигиталних картографских извора података: LanMap2, Corina Land Cover, сателитски снимци високе резолуције.

$$[No] \quad PN = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m n_{ij} \quad [1]$$

n_{ij} – предеони елемент i , класе j

$$[ha] \quad PSSD = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \left[a_{ij} - \left(\frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m a_{ij}}{PN_{ij}} \right) \right]^2}{PN_{ij}}} \quad [2]$$

a_{ij} – површина предеоног елемента i , класе j

$i=1...n$ – предеони елементи

$j=1...m$ – класе предеоних елемената

PN_{ij} – број предеоних елемената i , класе j

$$[km] \quad TE = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m p_{ij} \quad [3]$$

p_{ij} – дужина ивице предеоног елемената i , класе j

$i=1...m$ – предеони елементи

$j=1...n$ – класе предеоних елемената

РЕЗУЛТАТИ

Предео

Тумачење и интерпретација предела се мења у односу на временски, просторни односно професионални контекст. У зависности од тога како се у различитим научним дисциплинама сагледава предео, Тарнер (*Turner, 1982*) разликује три категорије: уметнички предео (сцена), географски предео (парче земље) и дизајнерски предео (планирани парк или врт). Слично Тарнеру, Релф (*Relph, 1981*) препознаје шест различитих значења која их везују за различите дисциплине: предео као објекат, појава у простору, историјски запис, градски пејзаж, животна средина и власништво, а Мајнинг (*Meinig, 1976*) проширује листу значења на десет „верзија исте сцене“. Широки дијапазон различитих научних приступа Антроп (*Antrop, 2004*) своди на три основна: природне науке (у којима екологија игра главну улогу), друштвене

науке (са географијом, историјом и семиотиком) и примењене науке (са пејзажном архитектуром, архитектуром и просторним планирањем). Огрин (*Ogrin, 1999*) поједностављује класификацију и поставља два концептуална феномена предела: физички и метафизички (*Vasiljević, 2012*).

Прелазак у нови век карактеришу покушаји формирања нове, синтезне дефиниције којом се наглашава да предео има холистички, динамичан и перцептиван карактер (*Antrop, 2005; Vasiljević, 2012*). Управо у контексту ове последње одреднице предела, једна квалитативно нова дефиниција буди посебну пажњу и отвара нове могућности у разумевању, интерпретацији и управљању квалитетом предела. Европска конвенција о пределима дефинише (*Council of Europe, 2000*) предео као “обласи, онако како је види сѐиановнишѐво, чију је каракѐтер резулѐиаѐи акција и инѐиракција ѐриродних и/или кулѐурних факѐора”. (*Vasiljević, Živković, 2009; Vasiljević, 2012*).

У просторном планирању, традиционално, приступ вредновању предела је био усмерен на очување изузетних предела и њихову пасивну заштиту засновану на експертској валоризацији и спровођењу од стране државних институција (*Antrop, 2004*). Начелно постоје два супротстављена дискурса: један је биоцентричан а други антропоцентричан. Овакав приступ је у пракси дао само ограничене резултате што доводи до промене у приступу вредновању предела и трагању за одговором на питање: који културни предели треба да буду предмет заштите и очувања ако је њихова вредност и димензија свакодневног друштвеног живота? (*Phillips, 1998; Pedrolí, 2000; Živković, Vasiljević, 2009; Živković, Vasiljević, 2010; Taylor, Lennon J. 2011*).

Како су утицаји човека све распрострањенији, расправе о постојању природних предела су постале домен академских и теоријских оквира. Заједничка порука владајућих теоријских расправа, али и оних који се воде у савременој пракси, је да су, у суштини, сви предели културни – субјекти друштвених утицаја и извори традиционалних знања (*Tress et al. 2001*).

Данас предео представља мултифункционалну вредност која пружа и чува услове за велики број различитих потреба. У овај концепт се може укључити заштита историјске слике предела, али исто тако се могу стварати радикално нови елементи у пределу, који настају планирањем и каснијом реализацијом одрживог коришћења земљишта у комбинацији са новим идејама у обликовању предела (*von Haaren, 2002*). У складу с тим, потребно је утврдити вредности културних предела као и методе за њихово утврђивање приликом израде планског концепта.

Културни предео

Као антитеза природном, предео који је измењен човековим активностима је добио своју интерпретацију кроз концепт културног предела. Деведесете године ХХ века су период у ком се јавила потреба за другачијим тумачењем културног предела. Поред дуализма у постојећем вредносном систему, било је потреб-

но преиспитати концепт наслеђа који је, током шездесетих и седамдесетих година прошлог века, у фокусу имао само велике и значајне споменике, археолошка налазишта, архитектонске целине или историјска места која су одражавала богатство и престиж. У том периоду, из географске школе мишљења се појавио и велики број радова у којима се предео тумачи и интерпретира кроз концепт „културног производа“ (*Kulturlandschaft*) који је крајем деветнаестог века поставио Ото Шлутер (*Otto Schlütter*) (*Lowenthal 1985, 1997; Meining, 1976; Jackson, 1984; Cosgrove, 1989*). У исто време, аутори радова се позивају на истраживања америчког географа Карла Сауера (*Carl Sauer*) који каже да је „географија подређена да објасни еволуцију културног пејзажа [...] полазећи од премисе да је култура агенс, природа медијум, а културни пејзаж резултат интерактивног односа који се одвија на релацији природа–друштво–култура [...] за чије истраживање је примењивао елементе системске анализе: историјско-генетски методолошки поступак и хоролошко начело, на чијим темељима је издвајао специфичне физиономске целине настале кроз интеракцију природа–друштво, тј. регије“ (*Tošić, 2012*). На тај начин је успостављена синонимска релација између термина предео и културни предео, али оно што је важно истаћи је да истраживачки приступ подразумева анализу како природних тако и културних елемената који изграђују структуру предела.

Осамдесетих година прошлог века, холистичка системска анализа структуре предела, односно анализа функционисања и промена којима су они изложени, постала је истраживачки приступ у школи предеоне екологије (*Forman, Godron, 1986*). У односу на степен модификације предела, специфичне предеоне обрасце који су настајали као резултат различитих људских утицаја, Форман и Годрон су урадили типологију предела у којој су дефинисали природне, управљане, култивисане, субурбане и урбане пределе (*Forman, Godron, 1986*).

И савремена концептуализација предела је настајала у тежњи да се објасне својства метаструктуре предела. Она се најчешће тумачи и објашњава кроз облик, слику, образац, поља,

мозаик, структуру, холон, повезивање и повезаност, контекст. У исто време, ови видови интерпретације се често употребљавају као синоними или као недовољно јасно дефинисани, што изазива додатну конфузију. Геометријски гледано, реч је о тачкама, линијама и површинама (Rossi, 1978; Norberg-Shultz, 1980; Lynch, 1974) што је у интерпретацији предеоних еколога „парче–коридор–матрица“ (енг. patch–corridor –matrix) (Forman, Godron 1986), којима је дефинисан предеони образац, односно просторни распоред и облик предеоних елемената. Позивајући се на холизам и гешталтни истраживачки приступ, веома користан концепт нуде предеони еколози Навех и Либерман (Naveh, Liberman, 1983). Они наглашавају „холонски“ карактер предела као биоекосистема који се понаша истовремено као аутономна јединица, као део система вишег реда и као целина састављена од мањих екосистема (Naveh, Liberman 1983).

Као и све претходне, холистичка, односно холонска концептуализација предела, је била узор у формирању истраживачког приступа пределима Свенвикове са сарадницима (Swanwick et al. 2002) којим се утврђује карактер предела као интегрална вредност. Применом методе процене карактера предела (енг. Land-scape Character Assessment – LCA) могуће је трандисциплинарним путем утврдити предеони образац, односно, карактер предела на националном, регионалном и локалном просторном нивоу. Карактер предела се понаша као аутономна просторна јединица у систему на вишем нивоу, али и као систем мањих јединица карактера предела на нижем просторном нивоу. Интерпретација обрасца предела се одвија у метричком исказу композиције и конфигурације којим је могуће утврдити и стање структуре предела, односно вредности постојећег и жељеног предеоног обрасца као дела планског концепта (Vasiljević, 2012; Radić, 2014).

Заштита вредности културних предела

Еволуција односа према вредностима културних предела и њиховој заштити се може сагледати кроз различиту категоризацију: а)

категирија Светске културне баштине (World Heritage Convention), б) заштићена природна област (IUCN Protected Area category) и в) заједничко европско наслеђе (Европска конвенција о пределима).

Према Оперативним циљевима за имплементацију Конвенције о светском наслеђу (UNESCO, 1994, 2012), културни предели се препознају као део светске културне баштине (World Heritage List) у категоријама органских (вернакуларних и реликтних), дизајнираних и асоцијативних културних предела.

Интернационална унија за заштиту природе (IUCN, 1994), заштићене области систематизује у шест категорија. Пета категорија, *заштићени њрегео* дефинисан је као заштићена област којом се управља углавном ради очувања предела и рекреације. Кључне вредности заштићених предела су: високи естетски квалитети, повезаност различитих станишта, флора и фауна заједно са препознатљивим, јединственим или традиционалним предеоним обрасцима у којима су друштвене активности видљиве у људским насељима и локалним обичајима, начинима преживљавања и веровањима (IUCN, 1994).

На прелазу из XX у XXI век, свест о глобалним процесима који трансформишу простор у ком је угрожен локални идентитет и регионални предеони диверзитет, довела је до покретања иницијатива које су преусмериле истраживања и политике које се баве вредностима предела (Vos, Klijn, 2000; Pedrolí, 2000; Ahern, 2005). Закључак је да:

- Различити предели имају различите али јединствене карактере који су резултат континуиране интеракције природних процеса и друштвених активности. Историјски и еколошки процеси су есенцијални како у стварању тако и у разумевању предела.
- Промене којима су изложени савремени предели представљају претњу која доводи до нестајања диверзитета, кохерентности и идентитета који се сматрају суштинским вредностима предела.

У таквој атмосфери, Савет Европе је 2000. године донео документ Европске конвенције о пределима у ком су они део „заједничког и свакодневног европског наслеђа“ (енг. *part of*

Europe's common heritage) (*Council of Europe, 2000*). Конвенција промовише јединствен приступ пределима било да су „изузетни“ предели (заштићена природна или културна добра), „обични“ предели (природна, сеоска, градска и приградска (периурбана) подручја) или „деградирани“ предели (површински копови, јаловишта, итд.). Циљеви примене Европске конвенције о пределима су двоструки: очување регионалне разноликости предела и места јединственог карактера, као и унапређење квалитета предела рестаурацијом постојећих или стварањем нових вредности, што подразумева претходну идентификацију и процену предела. Овим документом се дефинише планирање предела као „обимни, дугорочни и далекосежни поступци са циљем унапређења, рестаурације или стварања нових предела“ а заштита предела као „акција да се сачува и одржи карактер предела као и карактеристичне појаве у пределу“ (*Council of Europe, 2000*).

Од планирања се очекује „производ“ који се у простору материјализује кроз предеони образац, али и активност у којој се доноси одлука какав ће тај образац бити. Планирање је „намера којом се мења предеони образац који у исто време треба да: омогући одрживо функционисање екосистема, задовољи потребе друштва и поштује његове вредности“ (*Vasiljević, 2012*).

Културни предео у контексту институција планирања и заштите у Републици Србији

Почетне идеје о концепту културног предела се проналазе у оквирима заштите споменичког наслеђа односно заштићене околине непокретног културног добра. Заштита културних предела у Србији еволуира у складу са применом интегралне заштите природних и културних добара. Интегрална заштита споменика и његове непосредне околине је први пут уведена у Закон о заштити културних добара из 1977. године, у ком је утврђена обавеза да Одлука о заштити садржи границе „непосредне околине“, укључујући услове њене заштите. Заштићена околина (или околина НКД) подра-

зумева простор са свим појединачним природним карактеристикама које чине функционални и визуелни оквир НКД (*Vasiljević, 2005*).

У Закону о заштити природе из 1981. године, природни простори око непокретних културних добара су били дефинисани као врсте заштићених природних добара са посебним природним вредностима од значаја за заштиту целокупног културног добра, који са културним добром чине амбијенталну целину.

Чињенице да су природни предео и његова амбијентална вредност били од пресудног значаја за избор места за подизање споменика културе, и да је мали број културних добара сачувао свој првобитни природни оквир у коме је настао, били су довољан основ за стварање методологије по којој су издвајани природни простори око НКД. Методологија се заснивала на анализи стања основних карактеристика културног добра, анализи природних одлика простора, да би крајњи резултат аналитичке фазе било дефинисање типа предела у коме се културно добро налази (урбани, рурални или природни), односно зонирање и дефинисање мера и режима заштите (*Vasiljević, 2005* *Њепезејо из Radovanović, 1982*).

У важећем Закону о заштити природе („Сл. гласник РС“, бр. 36/2009, 88/2010), предео је дефинисан као „одређена територија чији карактер представља специфичан спој природних и створених вредности карактеристичних за дати регион“. Законом су природни и културни предели изузетних одлика класификовани као заштићена подручја.

У Просторном плану Републике Србије 2020, разноврсни и јединствени предели су основна обележја територије Србије а један од императива просторног развоја је заштита и уређење предела у односу на његове вредности. Вредност предела Србије је у диверзитету и вези са прошлосту, у природном и културном наслеђу, биодиверзитету, односно карактеру као елементу локалног, регионалног и националног идентитета (*Закон о ППРС 2020, „Службени гласник РС“, бр. 88/2010*).

У ППРС 2020 просторним концептом су обухваћени сви предели који су, у односу на степен модификације, подељени на природне и културне. *Културни предели* представљају

комбиновано деловање природе и човека, илустрацију еволуције људског друштва под утицајем физичких ограничења и/или могућности који су створили његово природно окружење и под утицајем друштвених, економских и културних услова. У односу на карактер модификације предела, претежан начин коришћења земљишта и густину, разликују се рурални и урбани културни предео. У оквиру планирања простора, на свим нивоима, планским решењима је потребно омогућити очување и унапређење карактеристичне структуре и слике предела кроз очување предеоног обрасца тј. карактера предела, заснованог на коришћењу земљишта, односу изграђеног и отвореног простора и карактеру изграђивања (*Vasiljević, Živković, 2009; Živković, Vasiljević, 2010*). Коначно, реализацији планских решења претходи примена правног инструмента који је дефинисан, поред осталог, кроз интеграцију проблематике предела, поред осталих закона, и у Закон о заштити природе и установљавање обавезе израде карактеризације предела као дела интегралног валоризовања и планирања простора на свим нивоима (*Закон о Просјорном плану Републике Србије 2010–2020, сѝр.141*).

Карактер Предела изузетних одлика „Тршић-Троноша“

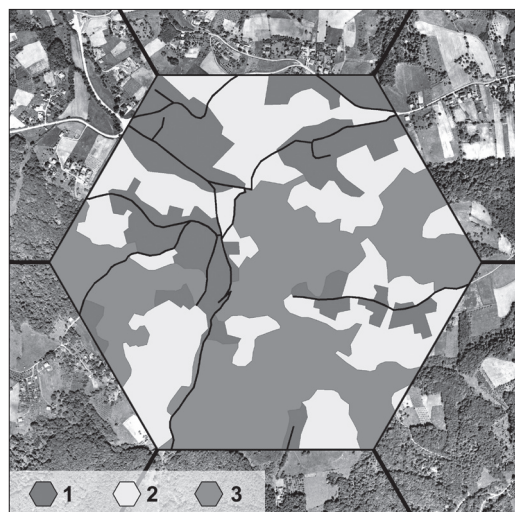
Примена правних мера за имплементацију ППРС 2020, које се односе на заштиту и уређење културних предела, предвиђа израду Студије карактера предела, односно утврђивање вредности предела, као и њихову ревалоризацију у складу са савременом концептуализацијом предела.

За потребе израде Студије заштите Предела изузетних одлика „Тршић-Троноша“ (*Cvijić et al., 2014*) урађена је ревалоризација вредности које су утврђене применом прве фазе методе карактеризације предела – издвајање прелиминарних типова без утврђивања стабилности и осетљивости предела. У недостатку информационе основе, која подразумева карактеризацију предела на локалном нивоу, примена методе карактеризације и метрике предела сведена је на генералну морфолошку диверзификацију у којој вернакуларну структуру – ком-

позицију и конфигурацију вернакуларног културног обрасца предела „Тршић-Троноша“, изграђују три класе предеоних елемената: вернакуларни културни комплекс, комплекс аграрних простора и шумски комплекс.

Вернакуларни културни образац изграђују атар насеља Тршић, који је разбијен у мање целине, као и манастир Троноша са својом економијом и прњавором. У овој мозаичној вернакуларној структури, комплекси предеоних елемената формирају ивице са комплексима шума, што је један од елемената специфичне конфигурације, односно геометрије предела на овом нивоу. У структури вернакуларног предела издвајају се два типа карактера предела чија метрика структуре говори о разлици у локалном карактеру предела: село Тршић са заштићеном целином меморијалног карактера и манастир Троноша са околином.

Први тип карактера предела је агрошумски комплекс са вернакуларном структуром насеља Тршић. У композицији структуре доминирају предеони елементи који су носиоци традиционалног начина коришћења простора (вернакуларни комплекс заштићене целине меморијалног карактера и комплекс обрадивих површина) и на тај начин формирају просторну и функци-

Слика 1. Три класе предеоних елемената: вернакуларни културни комплекс (1), комплекс аграрних простора (2) и шумски комплекс (3)

оналну матрицу од које зависи стабилност предела. Ивице елемената саобраћајне инфраструктуре, ивице вернакуларног комплекса и комплекса обрадивих површина формирају конфигурацију органске форме (Слика 1, Табела 1). Карактер овог варијетета вернакуларног културног предела је у отвореној форми и специфичној дистрибуцији елемената структуре.

Други тип карактера предела је комплекс шума са вернакуларном структуром Манастира Троноша. Композицијом овог предела доминира шумски комплекс који представља и функционалну и просторну матрицу. Исконски карактер предела је делом модификован изградњом манастира Троноша и његовим функционисањем

у простору. На тај начин је формиран вернакуларни комплекс, који поред објекта манастира и његових пратећих објеката садржи и физичку структуру прњавора који традиционално функционише у служби манастира. Органску геометрију, односно конфигурацију предела, формирају затворене линије контраста шуме и вернакуларног комплекса са обрадивим просторима (Слика 2, Табела 2). Носилац карактера овог варијетета културног предела је затворена форма и типичан положај, место и функционисање манастира и његовог прњавора.

Оба типа карактера предела по својој матрици, припадају циљном квалитету регионалног карактера предела овог дела Србије.

Табела 1. Метрика класе предеоних елемената у структури предела агрошумског комплекса са вернакуларном структуром насеља Тршић

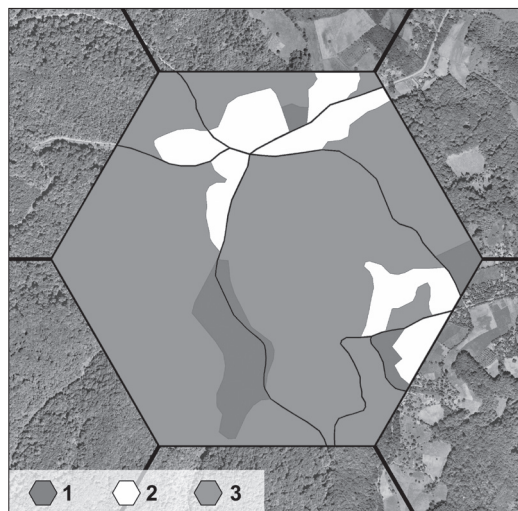
Предеони елементи	A [km ²]	NumP [No]	PSSD [ha]	TE [km]
Шумски комплекс	0.40	5	11.96	8.73
Комплекс аграрних простора	0.36	16	2.02	12.99
Вернакуларни комплекс	0.24	24	0.89	12.48
Σ	1.00	45		34.2
Линијски предеони елементи	L [km]	NumP [No]	PSSD [km]	TE [km]
Саобраћајна инфраструктура	4.59	24	4.73	9.1

A – површина предеоних елемената [km²]; **L** – линијских предеоних елемената [km]; **NumP** – број предеоних елемената [No]; **PSSD** – стандардна девијација површина предеоних елемената [ha]; **TE** – дужина ивица предеоних елемената [km]

Табела 2. Метрика класе предеоних елемената у структури предела комплекса шума са вернакуларном структуром Манастира Троноша

Предеони елементи	A [km ²]	NumP [No]	PSSD [ha]	TE [km]
Шумски комплекс	0.76	8	11.57	10.70
Комплекс аграрних простора	0.14	7	0.62	5.01
Вернакуларни комплекс	0.10	5	1.58	3.30
Σ	1.00	20		29.01
Линијски предеони елементи	L [km]	NumP [No]	PSSD [km]	TE [km]
Саобраћајна инфраструктура	3.85	9	0.40	7.69

A – површина предеоних елемената [km²]; **L** – линијских предеоних елемената [km]; **NumP** – број предеоних елемената [No]; **PSSD** – стандардна девијација површина предеоних елемената [ha]; **TE** – дужина ивица предеоних елемената [km]

Слика 2. Три класе предеоних елемената: вернакуларни културни комплекс (1), комплекс аграрних простора (2) и шумски комплекс (3)

ЗАКЉУЧАК

Једна од основних особина предела је његова променљивост која, у времену и простору, формира различите вредности културних предела. Еволуција теорије и праксе планирања и заштите простора, крајем XIX и почетак XX века, полази од редуccionистичког приступа вредностима предела (природни vs. културни, урбани vs. рурални, изузетни vs. свакодневни предели) да би почетком XXI века добила оквире холистичке концептуализације предела: предео је област, онако како је види становништво, чији је карактер резултат акција и интеракција природних и/или културних фактора (*Council of Europe, 2000*). Утврђивање вредности у пределима није ограничена на његове културне или природне елементе: предео је целина, структурно јединство свих елемената и њихових међусобних односа. На тај начин се и концепт културног предела „чита“ на целокупној територији као холистички, мултидимензионалан и милтифункционалан ентитет, који у времену глобализације треба сачувати и развијати у складу с његовим регионалним и локалним карактером.

Вредност предела је њихов специфичан карактер који настаје и опстаје захваљујући међусобним везама које они формирају у оквиру одређене територије. На том нивоу се вредности појављују у виду идентитета предела и предеоне разноврсности као елемената културног идентитета територије.

Планирање просторног развоја је активност од које се очекује заштита и развој предеоног обрасца који је носилац јединственог карактера на регионалном и локалном нивоу. Плански концепт представља синтетизовану форму која кроз речи и слике даје представу постојеће и жељене организације простора. Карактер предела у форми описа и визуелизације временске (историјске) динамике промене структуре предела даје представу постојеће и жељене организације елемената унутар предеоног обрасца. Процена карактера предела је метода која се користи у савременој светској пракси заштите и планирања предела а базира се на принципима квалитета (стабилности и осетљивости), вредности и статуса предела са циљем доношења одлука о будућем развоју предела.

Редуccionистички однос према вредностима предела, који је институционализован у оквирима Закона о заштити природе Републике Србије, еволуирао је у холистичку концептуализацију предела у Просторном плану Републике Србије 2020 (ППРС 2020). Просторним концептом су обухваћени сви предели, а планска решења треба да омогуће очување и унапређење карактеристичне структуре и слике предела кроз очување предеоног обрасца заснованог на коришћењу земљишта. Правна мера за реализацију планских решења је и обавеза израде Студије о пределима, односно примена методе карактеризације предела у процесу израде планова на свим нивоима.

У односу на доступну информациону основу, ограничено време и потребе израде Студије заштите Предела изузетних одлика Тршић-Троноша – културни предео, методом карактеризације су утврђени типови карактера предела који су интерпретирани у метричком исказу композиције и конфигурације. Идентификовани су предеони елементи који су носиоци регионалног типа карактера предела западног дела Србије, а структура представља циљни квалитет предела.

Регионалним просторним планом за подручје Колубарског и Мачванског округа, предвиђена је израда новог Просторног плана подручја посебне намене за ПИО Тршић-Троноша. С обзиром на вредност овог вернакуларног културног предела, овим развојним планским

документом треба дефинисати карактер предела, његову стабилност и осетљивост, односно треба применити методу карактеризације предела којом је могуће утврдити вредности и потенцијале предела за развој и заштиту.

THE CULTURAL LANDSCAPE: FROM CONSERVATION TO PLANNING CONCEPT

dr Nevena Vasiljević, Assistant Professor, University of Belgrade – Faculty of Forestry,
dr Boris Radić, Assistant Professor, University of Belgrade – Faculty of Forestry,

Abstract: The interpretation of the concept of cultural landscape, as well as the interpretation of the general concept of landscape, depends on the context in which the process takes place. As an antithesis to natural landscape, and as notion of spatial and temporal interaction of man and nature, the cultural landscape is conceptualized in terms of scientific approach. The experiences prove that the traditional dichotomy in defining the landscape value (natural vs. cultural), as well as the aspect of its protection, evolving into a holistic approach, which is promoted in European Landscape Convention, at the beginning of XXI century. In the modern theory and practice of spatial planning and nature protection, the concept of cultural landscape appears as a holistic, multidimensional and multifunctional entity, which, in times of globalization, should be preserved and developed in accordance with its regional and local identity (character). The question is: what kind of methodological approach should be applied in determining the landscape value in the spatial planning and nature conservation? The **aim** of the research is to explain the evolution of landscape approach from reductionism to holistic problem-oriented transdisciplinary research that allows appropriate evaluation of the cultural landscape potential and its application in the spatial planning concept. At the same time, the aim is to explain the conceptualization of the cultural landscape in terms of the institutional protection of natural and cultural heritage and spatial planning in Serbia. The **purpose** of this paper is to point to legal instruments of the Spatial Plan of the Republic of Serbia which defining the obligations of determining the landscape character in the planning concept in spatial and urban plans, as well as the re-evaluation of existing values of cultural landscapes. The **subject** of the paper is theoretical concept of cultural landscape and the character of the cultural landscape Tršić-Tronoša. The value of the landscape character is interpreted and metrically expressed for the purposes of the Study of protection of the landscape of exceptional features Tršić-Tronoša – cultural landscape. At the end, the finding of the presented research confirming the applicability of the methods of landscape characterization in the spatial planning concept.

Key words: landscape, cultural landscape, protected landscape, planning concept

INTRODUCTION

The contemporary use of the term landscape integrate extremely different phenomena. Answer to the question: *what is the value of the landscape*

and how to deal with it, depend on the paradigm as the starting point of various sciences, technical or artistic discipline, planning and protection of

space (Vasiljević, 2012). Since the second half of the XIX century, have been initiatives for institutional nature conservation. In principle, there is a dichotomous attitude towards the values that form the two opposing discourses: natural vs. cultural landscapes. This approach persists in academic research, but also in the planning practice and protection of space, both globally and in Serbia (Vasiljević, 2009; Živkovic, Vasiljevic, 2010; Vasiljevic, 2012). In the modern world, the existence of the natural landscape is part of the academic debates which have less foundation in real space.

As a driving force in landscape changes, globalization leads to the loss of landscape diversity and landscape structure homogeneity. Consideration of the result of a dichotomous tradition in perception as well as protection of landscapes, which is marked by the traditional reductionist approach during twentieth century (natural vs. cultural, urban vs. rural, exceptional vs. ordinary landscape) at the beginning of XXI century has resulted in the definition: landscape is an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors (Council of Europe, 2000). The landscape means the entire territory which value is interpreted through unique characters - occur as a result of the complex actions and interactions as well as manifestation of historical legacy and expression of the dynamic. Holistic approach to landscape understanding is not limited to its cultural or natural elements; landscape is considered as a "whole" - the structural unity of all elements and their relationships (Vasiljević, 2012).

Spatial planning concept express, in synthesized form, through word and the images, ideas about the current and desired spatial organization (Waterhout, 2008 according to Zonneveld, 2007). Synthesized form of the landscape character represents description and visualization of temporal (historical) dynamics of change in the landscapes structure, gives the current and desired elements within landscape pattern.

The reductionist approach to understanding landscape values, as well as their institutional protection in Serbia, means conservation of landscape of exceptional features defined by the Nature Protection Act. Ratification of the European

Landscape Convention in 2011 was a prerequisite for implementation of a holistic landscape conceptualization, as well as introduction of landscape character as an integral value in the Spatial Plan of the Republic of Serbia in 2020 (SPRS 2020).

The existing methodology for the processing document of Study of the natural resource protection, which is developed and established in the Institute for Nature Conservation of Serbia, does not include the exploration of landscape character as an integral value. The Study on the protection of the landscape of exceptional features Tršić-Tronoša – cultural landscape (Cvijić et al., 2014) applied the first phase of the landscape characterization in order to re-evaluate the values in accordance to the legal measures for the implementation of the SPRS 2020. The application of method was limited to the existing documentation, without the possibility of additional research which are not the part of conventional methodology of the Study on the protection of the landscape of exceptional features Tršić-Tronoša – cultural landscape. Regardless of the type of constraints, the results of the landscape characterization are sufficiently illustrative to provide an idea of the current and partly the desired distribution of elements within landscape pattern (landscape character).

The idea of this research is to explain the evolution of the theoretical concept of cultural landscapes and to indicate the landscape character as an integrated value of natural and cultural elements, as well as to propose landscape character assessment as a method by which it is possible to determine the landscape value and its potential for the process of landscape planning, protection and development.

MATERIAL AND METHODS

The study of the theoretical concept of cultural landscapes is based on finding a "general in the special", respectively, seeking and finding the elements of general knowledge about the landscape as the part of the concept of cultural landscapes. This research is based on analysis, systematization and classification of landscape values in the field of humanities and natural sciences. At the same

time, it was analyzed the legal and institutional relationship to values, concerning aspect of the landscape through different periods: from reductionism to holism. Special attention is given to the analysis of papers and documents in which the authors deal with the modern conceptualization of the landscape in the context of spatial development, among which a special place takes European Landscape Convention.

In the second part of the research it was applied legal measures of implementation of the SPRS 2020 which, during the first phase, proposed to prepare Studies of the landscape for the pilot areas that have the status of protected natural and cultural areas. The goal of applying the method of characterization is to determine landscape character which defines the values. Landscape character is consistent and clear pattern of landscape elements which makes landscapes different and recognizable. A special combination of relief, vegetation, land use, schemes of fields and settlements creates a variety of landscape patterns giving it a distinct identity, or character (Vasiljević, 2012 by Swanwick, 2002 Selman, 2006; Van Eetvelde, Antrop, 2007; Vasiljevic 2009). Landscape Character Assessment (LCA) is a method which is used in contemporary practice of landscape planning and protection. Landscape characterization includes the classification and description of the landscape, in order to distinguish landscape types and their varieties which differ by their character¹.

Landscape assessment is based on the principles of landscape quality (stability and sensitivity), the value and status of the landscape with the objective of making decisions about the future development of the landscape (Cvejić et al., 2008, Vasiljevic et al., 2014). In order to make the results of the landscape characterization applicable

1 The method of determining and assessing the value of landscape, which was used in this study was largely based on the techniques and criteria for establishing landscape capacity and sensitivity that are segment of the Guidelines for the landscape character assessment for England and Scotland in 2002 (Landscape Character Assessment - Guidance for England and Scotland, The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage, Department of Landscape University of Sheffield and Land Use Consultants, 2002).

to the spatial planning process, Botequilha and Ahern (*Botequilha Leitão, Ahern, 2002*) showed that, in simple terms, the information on landscape pattern can be presented by means of two basic components: composition and configuration. Composition includes landscape characteristics such as proportion, richness, uniformity or domination, diversity of landscape elements, whereas landscape configuration deals with their geometry and spatial distribution (*Botequilha Leitão, Ahern 2002; Vasiljević, 2009, 2012; Vasiljević et al., 2014*).

The area of research encompasses 1368 ha and extends the boundaries of a protected natural resource - natural memorial monument "Tršić-Tronoša" which covers the northern part of the village Tršić, with a central zone of the birth house of Vuk Karadžić, and south part that surrounding the monastery Tronoša, with the area of the village of Prnjavor. The area of village Tršić and monastery Tronoša are the first nature protected area that, through the process of re-evaluation, should receive protection status as the landscape of exceptional features - cultural landscape.

In relation to the available information data base and the existing methodology for processing document of Study of protection of the landscape of exceptional features, landscape character types are determined by using the method of landscape characterization². Analysis of selected landscape types is interpreted by using parameters of landscape composition and configuration metrics. The parameters of the landscape composition are defined in relation to the value of the landscape diversity i.e. the heterogeneity of the landscape structure (NumP – number of patches [1] and standard deviation in patch area [2]), and the parameters of the landscape configuration in relation to the specific and unique forms of landscape elements (TE – total edge length of all patch types).

2 Practical techniques for determining the landscape character types of the exceptional features Tršić-Tronoša – cultural landscape was based on GIS technology. It was used the overlay method for various analog and digital cartographic data sources: LanMap2, Corina Land Cover, high-resolution satellite imagery.

$$[No] \quad PN = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m n_{ij} \quad [1]$$

n_{ij} – landscape patch i , class of j

$$[ha] \quad PSSD = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \left[a_{ij} - \left(\frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m a_{ij}}{PN_{ij}} \right) \right]^2}{PN_{ij}}} \quad [2]$$

a_{ij} – area of landscape patch i , class of j

$i=1...n$ – landscape patch

$j=1...m$ – landscape patch class

PN_{ij} – number of landscape patch i , class of j

$$[km] \quad TE = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m p_{ij} \quad [3]$$

p_{ij} – length of landscape patch edge i , of class j

$i=1...m$ – landscape patch

$j=1...n$ – landscape patch class

RESULTATES

Landscape

The landscape interpretation is changing in relation to the temporal, spatial or professional context. Depending on how the various scientific disciplines perceived landscape, Turner (Turner, 1982) distinguishes three categories: artistic scenery (scene), geographic region (piece of land), and landscape design (planned park or garden). Similarly to Turner’s categorization, Relph (1981) identifies six different meanings that they bind to different disciplines; landscape as an object, phenomenon in space, the historical record, urban landscape, the environment and property, and Meinig (1976) develops the list of the ten meanings “versions of the same scene.” A wide range of different scientific approaches Antrop (2004) consists of three basic: natural sciences (in which ecology plays a major role), social sciences (geog-

raphy, history and semiotics) and applied science (with landscape architecture, architecture and spatial planning). Ogrin (1999) simplifies the classification and raises two conceptual phenomenon of landscapes: physical and metaphysical.

The transition to the new century is characterized by attempts to form a new, synthetic definition which emphasizes the landscape which has a holistic, dynamic and perceptive properties. In the previous context, a qualitatively new definition opens new possibilities for landscape understanding and interpretation in spatial planning. The European Landscape Convention (Council of Europe, 2000) provide a clear and broad definition: “Landscape means an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors” (Antrop, 2005; Vasiljević, 2012).

Traditional approach to understanding and evaluating landscapes was aimed to perceive the landscape of exceptional features and their protection based on assessment by experts and state

institutions (*Antrop, 2004*). Basically, there are two discourses: biocentric and anthropocentric. In the practice, this approach has given only limited results, which leads to a change in the approach to the understanding and evaluation of the landscape. At the same time, it is necessary to define the subject of landscape protection and conservation if landscape manifests itself in every dimension of life (*Phillips, 1998; Pedroli, 2000; Živković, Vasiljević, 2009; Živković, Vasiljević, 2010; Taylor, Lennon J. 2011*).

As the impacts of man increasingly widespread, the existence of natural landscapes have become domain of academic and theoretical debate. Common messages is that essentially all landscapes are cultural, subject to cultural influences, and a source of cultural knowledge (*Tress et al. 2001*).

According to contemporary conceptualization, landscape is a multifunctional value that provides and preserves the conditions for a large number of different needs for both human and non-human lives. It may include the preservation of a historical landscape image, but it may create as well some radical new landscape features, emerging from the realization of a sustainable land use in combination with new landscape design ideas (*von Haaren, 2002*). It is necessary to determine the value of cultural landscapes as well as methodology for landscape conceptualization, analysis and evaluation in the field of spatial planning.

Cultural landscape

As the antithesis to the natural landscape, the landscape which is changed by human activities received its interpretation through the concept of cultural landscapes. The last decade of the XX century were a period of different interpretation of the cultural landscape. In addition to the existing dualism in the value system, it was necessary to review the concept of heritage which, during the sixties and seventies, had focus on great and important monuments, archaeological sites, architectural or historical places which reflected the wealth and prestige.

During this period, from the geographical schools of thoughts, appeared a large number of works in which the landscape is interpreted as the

“cultural products” (*Kulturlandschaft*) which was, in the late nineteenth century, Otto Schlütter creation (*Lowenthal 1985, 1997; Meining, 1976; Jackson, 1984; Cosgrove, 1989*). The authors of the papers are based their approach on the research of American geographers Carl Sauer which states that “geography have to explain the evolution of the cultural landscape [...] starting from the premise that culture is an agent, the natural area is media and the cultural landscape is the result of an interactive relationship that takes place between the nature-society-culture [...] whose research is applied elements of system analysis: historical and genetic methodological procedure and chronology, on whose foundation has allocated specific physiognomic areas incurred through interaction between nature and society, i.e. regions “ (*Tošić, 2012*). Landscapes and cultural landscapes are synonyms, but it is important to note that the approach to landscape research involves analysis of natural and cultural elements that create structure.

In the eighties of XX century, holistic analysis of the landscape structure, as well as analysis of functioning and changes by which they are exposed, has become a research approach in landscape ecology (*Forman, Godron, 1986*).

In relation to the degree of landscape modification, specific landscape patterns that have emerged as a result of various human impacts, Forman and Godron made landscape typology in which they define a natural, managed, cultivated, suburban and urban areas (*Forman, Godron, 1986*).

The contemporary landscape conceptualization was created in an attempt to explain the properties of metastructure. It is usually interprets and explains the forms, images, pattern, mosaic, structure, holon, connectedness and connectivity, context. At the same time, these interpretation are often used as synonyms or as a lack of clearly defined terms, causing further confusion. Geometrically speaking, it is about points, lines and areas (*Rossi, 1978; Norberg-Shultz, 1980; Lynch, 1974*) as in the interpretation of landscape ecologists’ patch–corridor–matrix (*Forman, Godron 1986*), which is defined landscape pattern. Referring to holistic paradigm and the principles of *gestalt* theory, ecologist Naveh and

Lieberman (1983) are suggested a useful concept. They emphasize the holon property of landscape character as the bioecosystem, which means that lower holon level is a depending part of its upper holon level, but, at the same time, also a self-contained whole towards its lower subsystem holon (Naveh, Lieberman 1983). Holistic and holonic landscape conceptualization was a model for the methodology of landscape character assessment which creator is professor Swanwick with associates (Swanwick et al. 2002). Landscape Character Assessment is the transdisciplinary research method that can interprets landscape pattern - landscape character at the national, regional and local spatial level. Landscape character behaves as an autonomous territorial unit in the system at a higher level, but also as a system of smaller units of the landscape character at a lower spatial level. Interpretation of the processed form occurs in metric statement compositions and configurations which can be determined by the structure and condition of the landscape, or the value of the existing and the desired form of the landscape as part of the planning concept (Vasiljević, 2012; Radić, 2014).

Protection of Cultural landscapes value

The evolution of perceptions of the cultural landscapes values and their protection can be seen through a different categorization: a) the category of World Heritage (*World Heritage Convention*), b) protected natural area (*IUCN Protected Area category*) and c) common European heritage (*European Landscape Convention*).

According to the Operational objectives for Convention on World heritage implementation (UNESCO, 1994, 2012), cultural landscapes are recognized as part of World Cultural Heritage (World Heritage List) in the categories of organic (vernacular and relict), designed and associative cultural landscapes.

The International union for conservation of nature (IUCN, 1994) systematize protected areas into six categories. Protected landscape present fifth category which is defined as “protected region mainly managed for landscape conservation of and recreation”. Key values of protected landscapes are: high aesthetic quality, highlighted

connections of diversity habitats, elements of flora and fauna along with distinctive, unique or traditional landscape patterns in which social activities recognized in human settlements, local customs, beliefs and mechanisms of survival (IUCN, 1994).

At the beginning of the XXI century, awareness about the threat of globalization forces on local identity and regional diversity has been arising. Several initiatives have been taken to reorient research and policy concerning the landscape values as a cultural heritage has been emerging again (Vos, Klijn, 2000; Pedroli, 2000; Ahern, 2005). The conclusion is that:

- The various areas have different but unique characters that are the result of continuous interaction of natural processes and social activities. Historical and ecological processes are essential in both creating and understanding the landscape.
- Changes to which contemporary landscapes are exposed presents a threat that leads to the disappearance of diversity, coherence and identity that are considered as essential of the landscape values.

Under such circumstances, the Council of Europe in 2000 created a European landscape convention, that offer different view on landscapes as the part of Europe’s common heritage (*Council of Europe, 2000*). The Convention promotes unique approach to the landscapes no matter are they “exceptional” landscapes (protected natural or cultural heritage), “ordinary” landscapes (natural, rural, urban and suburban (peri-urban) regions) or “degraded” landscapes (surface mines, waste, etc.). The objectives of the European Landscape Convention are: the preservation of the regional diversity of the landscapes and the areas of unique character, as well as improving the quality of the landscape by re-evaluation of existing or creation of new landscape values, which implies previous identification and assessment of landscapes. By this document landscape planning is defined as “a comprehensive, long-term and far-reaching actions aimed to improve, restore or create landscapes” and the protection of the landscape as “actions to preserve and maintain the landscape character as well as the characteristic features in landscape” (*Council of Europe, 2000*). Planning is directed toward pro-

tection and development of landscape pattern that enable sustainable functioning of ecosystems, satisfy needs of society and respects its values" (Vasiljević, 2012).

Cultural Landscapes within the institutions of planning and protection in the Republic of Serbia

The initial idea of the concept of cultural landscape are matched in terms of protection of cultural heritage and protected surroundings of an immovable cultural property. Protection of cultural landscapes in Serbia evolves in accordance with the implementation of integrated protection of natural and cultural assets. Integrated protection of the monument and its immediate surroundings was introduced into the National Law on the Protection of Cultural Property 1977, in which it is regulated that the Act on the protection contains the border of "immediate surrounding", including requirements of its protection. The protected immediate surrounding is the surface with all the individual natural characteristics that makes the functional and visual framework (Vasiljević, 2005).

The Law of Nature Conservation 1981, was defined natural surroundings of immovable cultural property as a kind of protected natural areas, with special values important for the overall protection of cultural property, which creating the ambiance that reflect cultural heritage.

The fact that the natural landscape and its ambient value was of crucial importance for the selection of sites for the erection of cultural monuments, and that a small number of cultural property preserved its original natural frame in which they occurred, were a sufficient basis for the creation of a methodology for determinate natural space around immovable monuments. The methodology is based on an analysis of the basic characteristics of cultural property and the analysis of natural features of the area. Final results was the types of landscape which surrounding cultural property (urban, rural or natural landscape) divided into zones with proposed nature protection measures (Vasiljević, 2005 according to Radovanović, 1982). According to Nature Protection Act ("Off. Gazette of RS", no. 36/2009, 88/2010), the landscape is defined as "an area whose character

is a specific combination of natural and man-made values which are characteristic for the given region". Natural and cultural landscapes of outstanding features are legally protected areas.

The Spatial Plan for the Republic of Serbia 2020 considers diverse and unique landscapes as the basic characteristics of the territory of Serbia; one of the spatial development imperatives is landscape protection and management in relation to its value. The value of the landscape in Serbia is diversity, historicity, natural and cultural heritage, biodiversity and landscape character as an element of local, regional and national identity ("Official Gazette of RS", no. 88/2010). In the Spatial Plan of the Republic of Serbia 2020 (SPRS 2020), spatial concept covers all landscapes which are, in relation to the degree of modification, divided into natural and cultural. Cultural landscapes representing the combined works of man and nature, illustration of the evolution of human society under the influence of the physical constraints and / or opportunities that are created by its natural surroundings and is influenced by social, economic and cultural conditions. In relation to the type of modification, dominant land use and density, landscapes are classified on rural and urban cultural landscape.

In the context of spatial planning at all levels, it is necessary to enable the preservation and improvement of characteristic structures and landscape images through the preservation of the landscape pattern, i.e. landscape character which is based on the land use, relation of the built and open space and character of building (Vasiljević, Živković, 2009; Živković, Vasiljević, 2010). Finally, the realization of spatial plan is depending on the implementation of the legal instrument which is defined, inter alia, through the integration of landscape issues, among other laws, in the Nature Protection Act as well as establishing the landscape characterization as an integral part of the spatial planning at all levels ("Off. Gazette of RS", no. 36/2009, 88/2010).

Landscape character of landscape of exceptional features Tršić-Tronoša

Application of legal measures for the implementation of SPRS 2020, relating to the protection and renovation of cultural landscapes, pre-

Table 1. Landscape class metrics for landscape elements in the structure of the agroforestry complex with vernacular structure of a Tršić settlement

Landscape elements	A [km ²]	NumP [No]	PSSD [ha]	TE [km]
Forest complex	0.40	5	11.96	8.73
Complex of agricultural land use	0.36	16	2.02	12.99
Vernacular cultural complex	0.24	24	0.89	12.48
Σ	1.00	45		34.2
Linear landscape elements	L [km]	NumP [No]	PSSD [km]	TE [km]
Transportation infrastructure	4.59	24	4.73	9.1

A – area of landscape elements [km²]; **L** – length of linear landscape elements [km]; **NumP** – number of landscape elements [No]; **PSSD** – standard deviation in patch area of landscape elements [ha]; **TE** – total edge length of landscape elements [km]

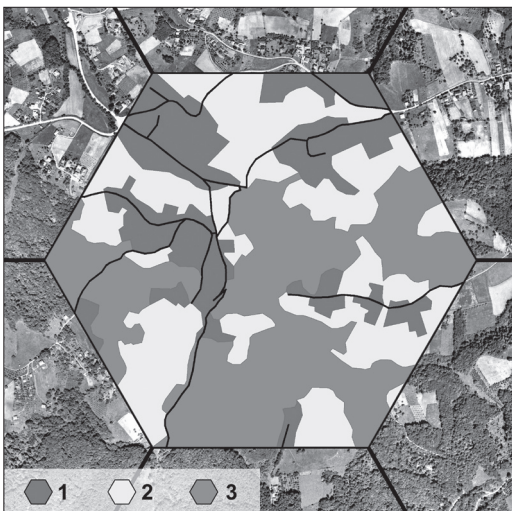
dicts the Study of landscape and determining the value of the landscape, as well as their re-evaluation in accordance to the contemporary landscape conceptualization.

For the purposes of the Study of protection of exceptional features Tršić-Tronoša – cultural landscape (Cvijić *et al.* 2014) it was performed re-evaluation of the values that are established under the first phase of landscape characterization – defining the preliminary types without determining

stability and sensitivity of the landscape. In the absence of information data base, which includes the landscape characterization at the local level, the application of characterization methods and landscape metrics is reduced to a general morphological diversification in which vernacular structure – composition and configuration of the vernacular structure of cultural landscapes “Tršić-Tronoša” build three classes of landscape elements: vernacular cultural complex, a complex of agricultural land use and forest complex.

Vernacular cultural pattern build parts of settlement Tršić, which is broken up into smaller units, as well as monastery Tronoša with its economy parts and immediate surroundings. In this mosaic vernacular structure, system of landscape patches form edges with forest complexes, which is one of the element of a specific configurations i.e. landscape geometry at this spatial and organization level. In the structure of the vernacular landscape, it was identified two types of landscape characters whose landscape metric explains the difference in the local landscape character: the settlement Tršić with protected unity with memorial character and the monastery Tronoša with its surroundings.

The first type of landscape character is agroforestry complex with the vernacular structure of a settlement Tršić. In the composition of landscape dominates elements which are carriers of traditional land use (vernacular complex of pro-

Figure 1.. Three classes of landscape elements: vernacular cultural complex (1), complex of agricultural land use (2) and forest complex (3)

Table 2. Landscape class metrics for landscape elements in the structure of the agroforestry complex with vernacular structure of a monastery Tronoša

Landscape elements	A [km ²]	NumP [No]	PSSD [ha]	TE [km]
Forest complex	0.76	8	11.57	10.70
Complex of agricultural land use	0.14	7	0.62	5.01
Vernacular cultural complex	0.10	5	1.58	3.30
	1.00	20		29.01
Linear landscape elements	L [km]	NumP [No]	PSSD [km]	TE [km]
Transportation infrastructure	3.85	9	0.40	7.69

A – area of landscape elements [km²]; **L** – length of linear landscape elements [km]; **NumP** – number of landscape elements [No]; **PSSD** – standard deviation in patch area of landscape elements [ha]; **TE** – total edge length of landscape elements [km]

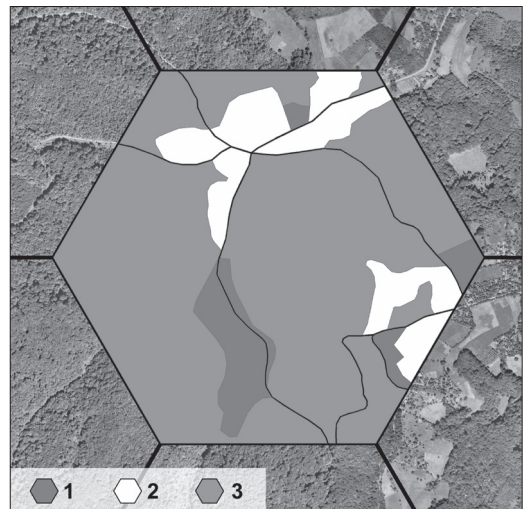
tected unit of memorial character and complex of arable land that both form a spatial and functional matrix which influences the stability of the landscape. Edges of elements of transportation infrastructure, the edges of the vernacular complexes and complexes of arable land form organic pattern configuration (Figure 1, Table 1). Character of this variety of vernacular cultural landscape is in open form and specific distribution of elements of landscape structure.

The second type of landscape character is forests complex with vernacular structure of monastery Tronoša. Forest complex, which represents the functional and spatial matrix, dominates in composition of this landscape type. Primordial character of this landscape is partly modified by establishing monastery Tronoša and its later spatial activities. In this way vernacular complex was formed, which by the object of monastery and its supporting facilities includes the physical structure of surroundings that traditionally operates in the service of the monastery. The organic geometry i.e. landscape configuration, form closed lines of contrast between forest and vernacular complex with arable land (Figure 2, Table 2). The landscape character carrier of this cultural landscape type is closed form and typical position as well as functioning the monastery and its surroundings.

According to results of landscape metric, both types of landscape characters belong to regional landscape quality objective of west part of Serbia.

CONCLUSION

One of the main properties of the landscape is changeability, which in time and space creating different values of cultural landscapes. At the end of XIX and beginning of XX century, the evolution of the theory and practice of planning and protection of space starting from the reductionist approach to the landscape values (natural vs. cultural, urban vs. rural, exceptional vs. ordinary

Figure 2. Three classes of landscape elements: vernacular cultural complex (1), complex of agricultural land use (2) and forest complex (3)

landscape) but, at the beginning of the XXI century, the approach received frames of holistic landscape conceptualization: the landscape is an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and / or human factors (Council of Europe, 2000). Determination of landscape value are not limited to its cultural or natural elements: landscape is considered as a "whole" - the structural unity of all elements and their relationships. On that way, the concept of cultural landscape appears as a holistic, multidimensional and multifunctional entity, which, in times of globalization, should be preserved and developed in accordance with its regional and local identity (character).

The value of the landscapes is their specific character that arises and survives according to the mutual relationships that they form within a particular territory. The values appearing in the form of landscape identity and landscape diversity as an element of cultural identity of the entire territory.

Spatial planning is directed toward protection and development of landscape pattern, which is "holder" of the unique character at the regional and local level. Spatial planning concept express, in synthesized form, through word and the images, ideas about the current and desired spatial organization. Synthesized form of the landscape character represents description and visualization of temporal (historical) dynamics of change in the landscapes structure, gives the current and desired elements within landscape pattern.

Landscape character assessment is the method, which is used in contemporary landscape planning, based on the principles of quality (stability and sensitivity) as well as the value and status of the landscape with the aim of making decisions about the future landscape development.

The reductionist approach to the landscape values, as well as their institutional protection in Serbia, has evolved into a holistic landscape conceptualization in the Spatial Plan of the Republic of Serbia in 2020. Spatial concept covers all landscapes and planning solutions have to enable the preservation and improvement of characteristic structures and landscape images through the preservation of the landscape pattern, i.e. landscape character which is based on the land use.

Legal instrument for implementation of planning solution is the establishment of landscape characterization as an integral part of the spatial planning at the national, regional and local level.

In relation to the available information data base, time and the existing methodology for processing document of Study of protection of the landscape of exceptional features Tršić-Tronoša – cultural landscape, the method of characterization are defined landscape character types that are interpreted in metric statement of compositions and configurations. Identified landscape elements are the holders of a regional landscapes character of the western part of Serbia, as well as the landscape quality objective for spatial development and protection.

The Regional spatial plan for the area of Kolubara and Mačva district, provided the developing of a new Spatial Plan for special purpose for the landscape of exceptional features Tršić-Tronoša. As the given value of the vernacular cultural landscape, this spatial plan should define the landscape character, its stability and sensitivity, and should apply the method of landscape characterization by which it is possible to determine the landscape value and its potential for the spatial development and protection.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES:

- Ahern J. 2005. Theories, methods and strategies for sustainable landscape planning. Tress B., G. Tress, G. Fry and P. Opdam, (eds.), *Landscape Research to Landscape Planning: Aspects of Integration, Education and Application*, Springer
- Antrop M. (2005): Why landscapes of the past are important for the future? *Landscape and Urban Planning*, 70 (1-2), 21–34
- Antrop M. (2004): Landscape change and the urbanization process in Europe. *Landscape and Urban Planning* 67 (1/4), 9-26
- Botequilha Leitão A., Ahern J. 2002. Applying landscape ecological concepts and metrics in sustainable landscape planning. *Landscape and Urban Planning* 59(2), 65-93

- Cosgrove D. (1989): Geography is everywhere: culture and symbolism in human landscapes. In: Gregory, D., Walford, R. (Eds.), *Horizons in Human Geography*. Macmillan, Basingstoke, pp. 118–135
- Council of Europe (2000) *European Landscape Convention and Explanatory Report: T-LAND*. 2000. Document by the Secretary General established by the General Directorate of Education, Culture, Sport and Youth, and Environment, Strasbourg
- Cvejić, J., Vasiljević, N., Tutundžić, A. (2008.): *Tipologija predela Beograda za potrebe izrade Evropske konvencije o predelima. Sekretarijat za zaštitu životne sredine Grada Beograda i Šumarski fakultet, Beograd*
- Цвијић Д., Јокић Д., Ристић М., Вукелић М., Мијовић Д., Стојановић В., Ајтић Р., Секулић Г., Радаковић М., Бједов В. (2014): *Studija zaštite Predela izuzetnih odlika Tršić-Tronoša – kulturni predeo, Zavod za zaštitu prirode Srbije, Beograd*
- Forman R., Godron M. (1986): *Landscape Ecology*. New York: John Wiley and Sons.
- Jackson J.B. (1984): *Discovering the Vernacular Landscape*, Yale University Press, New Haven
- Linč K. (1974): *Slika jednog grada*, IP Gradjevinska knjiga, Beograd
- Lowenthal D. (1985): *The Past is a Foreign Country*. Cambridge, University Press, Cambridge
- Lowenthal D. (1997): *European landscape transformations: the rural residue*. In: Groth, P., Bressi, T.W. (Eds.), *Understanding Ordinary Landscapes*. Yale University Press, New Haven, CT (pp. 180-188)
- Meinig D.W. (1976): *The Beholding Eye. Ten Versions of the Same Scene*. 33-48. *The Interpretation of Ordinary Landscapes*. Edit. Groth, P. - Bressi, T.D., Oxford
- Naveh Z., Lieberman A. (1983): *Landscape ecology: theory and applications*, Springer, New York
- Norberg-Shultz Ch. (1980): *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*. London: Academy Editions
- Ogrin D. (1999): *Landscape as a research problem. Agricultural conspectus Scientificis Vol. 64, No. 4, Ljubljana*
- Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, UNESCO (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization), Paris, 1996, 2012
- Pedroli B. (2000): *Landscape—our Home. Lebensraum Landschaft. Essays on the Culture of the European Landscape as a Task*. Indigo, Zeist—Freies Geistesleben, Stuttgart
- Phillips A. (1998): *The nature of Cultural landscape - A nature conservation perspectives*, *Landscape research* 23 (1), 21-38
- Radić B. (2014): *Erozija kao faktor degradacije predela u skijaškim centrima Srbije, Univerzitet u Beogradu Šumarski fakultet (doktorska disertacija)*
- Rolph E. (1981): *Rational Landscapes and Humanistic Geography* New York: Barnes and Noble
- Rosi A. (1978): *Arhitektura grada*. Beograd, Građevinska knjiga
- Rössler M. (2002). *Linking Nature and Culture: World Heritage Cultural Landscapes*, In *Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation*, World Heritage 2002, Ferrara, Italy
- Swanwick C. (2002): *Landscape Character Assessment, Guidelines for England and Scotland*, The Countryside Agency, Scottish Natural Heritage
- Taylor K., Lennon J. (2011): *Cultural landscapes: a bridge between culture and nature?*, *International journal of heritage studies*, vol. 17, no. 6, Special issue: *Conserving biocultural diversity on a landscape scale: the roles of local, national and international designations*, Routledge, UK pp. 537-554, doi:10.1080/13527258.2011.618246
- Tošić D. (2012): *Principi regionalizacije*. Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet
- Tress B., Tress G., Decamps H. d'Hautesserre A.-M. (2001): *Bridging human and natural sciences in landscape research*. *Landscape and Urban Planning* 57, 137-141
- Turner T. (1982): *Landscape Planning: A linguistic and historical analysis of the term's use*, *Landscape Planning* Vol. 9
- Vasiljević N. (2009): *Evropski koncept karakterizacije predela - veza sa planiranjem prostora. Slovenački i hrvatski model, stanje u Srbiji, Zbornik radova " Planska i normativna zaštita*

- prostora i životne sredine ", APPS, Vol V, str. 407- 420 (ISBN 978-86-87857-00-1)(APPS)
- Vasiljević N., Živković J. (2009): A New Approach To Landscape In The Spatial Development Strategy Of Serbia – A Step Toward Implementation Of European Landscape Convention, Zbornik radova "Regional Development, Spatial Planning And Strategic Governance", IAUS, Vol II, str. 197- 216 (ISBN 978-86-80329-60-4)
- von Haaren C. (2002): Landscape planning facing the challenge of the development of cultural landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 60 (2002) 73-80
- Vos W., Klijn J. (2000): Trends in European landscape development: prospects for a sustainable future. Klijn, J., Vos, W. (Eds.), *From Landscape Ecology to Landscape Science*. Kluwer Academic Publishers, WLO, Wageningen, pp. 13–30
- Vasiljević N. (2005): Funkcije nekih manastirskih šuma u Nacionalnom parku Fruška gora, Magistarska teza. Univerzitet u Beogradu Šumarski fakultet, Beograd
- Vasiljević N. (2012): Planiranje predela kao instrument prostornog razvoja Srbije. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu - Šumarski fakultet
- Vasiljević N., Gavrilović S., Šljukić B. (2014): Karakter predela Mladenovca: očuvanje vrednosti primenom principa umrežavanja, *Glasnik Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, Br. 62, str. 91 -210., Beograd, (ISSN 1450-7552) (eISSN 2334-9441)
- Waterhout B. (2007): The institutionalization of European spatial planning. Thesis. Delft University of Technology, Netherlands
- World Heritage Convention, UNESCO, 1992, 1994
- Živković J., Vasiljević N. (2009): Vrednosti predela i fizičke strukture naselja Srbije kao elementi kulture i identiteta, Strategija prostornog razvoja Republike Srbije, Studijsko - analitičke osnove strategije prostornog razvoja Republike Srbije, Agencija za prostorno planiranje, Ministarstvo za zaštitu životne sredine i prostorni razvoj Republike Srbije
- Živković J., Vasiljević N. (2010): Predeo i održivi prostorni razvoj Srbije, u *Kreativne strategije za održivi razvoj gradova u Srbiji*. Urednik: Bajić - Brković M., Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, (ISBN 978-86-7924-035-4)

